

Sebîlürreşâd'ın Hindistan Muhabiri S. M. Tevfik'in 'Meçhul' Biyografisine Dair*

Ekrem Saltık**

Öz

Sebîlürreşâd dergisi ve bu dergide yazan isimlerin ortaya çıkardığı zengin külliyyat, birçok tarihi ve sosyolojik çalışmaya kaynaklık etmektedir. Bu zengin külliyyatın oluşmasına katkı sağlayan yazarlar hem dergideki yazıları hem de aksiyoner yaşamları bağlamında çeşitli çalışmalara konu edilmiş, birçoğunun müstakil birer biyografiye sahip olması sağlanmıştır. Derginin “Hindistan Muhabiri” olarak 1912 yılında Hindistan’a giden ve bölgede kaldığı yaklaşık iki yıl boyunca buradaki gözlemlerini aktardığı düzenli yazılar yazmış olan S. M. Tevfik’in, sahayla ilgili çalışmalarda mektuplarına en fazla atıf yapılan *Sebîlürreşâd* muhabiri olmasına rağmen, -çok zaman tam adı da dâhil olmak üzere- kim olduğu ve *Sebîlürreşâd* öncesi ve sonrasında nasıl bir yaşam sürdürdüğüne dair herhangi bir bilgi bulunmamaktadır. Bu makale, aslında XX. yüzyıl İslamcı matbuatının önemli bir aktörü ve emperyalizm karşıtı İran modernleşmesinin liderlerinden biri olan S. M. Tevfik’in çağına ilham veren bir düşünür, siyasetçi, stratejist ve teorisyen olarak şimdiye kadar farkına varılmamış biyografisini ve aksiyoner kimliğini ortaya çıkarmayı amaçlamaktadır.

Anahtar Kelimeler

S.M.T., S. M. Tevfik, Seyyid Muhammed Tevfik, Hemedanî, Hindistan Mektupları, *Sebîlürreşâd*, Pan-İslamizm.

* Geliş Tarihi: 19 Ekim 2020 – Kabul Tarihi: 12 Mart 2021

Bu makaleyi şu şekilde kaynak gösterebilirsiniz:

Saltık, Ekrem. “Sebîlürreşâd’ın Hindistan Muhabiri S. M. Tevfik’in ‘Meçhul’ Biyografisine Dair.” *bilig*, no. 99, 2021, ss. 55-83.

** Dr. Öğr. Üyesi, İstinye Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Sosyoloji Bölümü – İstanbul / Türkiye
ORCID: 0000-0001-8087-0986
esaltik@istinye.edu.tr

Giriş

Genel hatlarıyla 19. yüzyılda dünya siyasetine egemen olan “ideolojiler ve milletler çağında” ortaya çıkmış olan *Osmanlıcılık* düşüncesinin, aynı zamanda Osmanlı Devleti'nin söz konusu çağdaki ilk siyasal ideolojisi olduğu söylenebilir. Osmanlıcılık düşüncesinin siyasi bir ideoloji olarak “parlayıp söndüğü” süreç, Tanzimat sonrasında başlayarak, Cumhuriyet'in ilanı ve sonrasında Erken Cumhuriyet Döneminin sonuna kadar devam eden yaklaşık bir asırlık bir serencama sahiptir. Bu serencamın ilk basamağını oluşturan I. Meşrutiyet Dönemi, Osmanlıcılık düşüncesinin birleştirici bir araç olarak keşfedilip, siyasal bir ideolojiye dönüştüğü sürece tekabül eder. Her geçen gün daha fazla kan kaybetmekte olan imparatorluğun gidişatına çözüm bulmak ve yeniden “ayağa kaldırmak” için düşünülen siyasal “araçlardan” biri olarak, *İslamcılık*, *Garpcılık* ve *Türkçülük* gibi fikir akımlarıyla birlikte ilk defa tartışıldığı ikinci basamak olan II. Abdülhamid Dönemi, Osmanlıcılık düşüncesinin kuşatıcı ve kurumsallaşmış bir siyasi ideoloji olarak başlangıçta rakipsiz olduğu süreçtir. Osmanlıcılık ideolojisinin serencamındaki bir sonraki basamak, İttihat ve Terakki Fırkasının kaotik siyasi serüvenindeki geniş ideolojik araç repertuarının herhangi bir parçası olarak sınanmasından sonra “gözden düşmeye” başladığı II. Meşrutiyet Dönemine tekabül eder. Bu dönemin ideolojik araç repertuarında, aslında tohumları II. Abdülhamid Döneminde atılmışsa da çeşitli sebeplerle henüz kurumsallaşamamış olan *İslamcılık*, *Garpcılık* ve *Türkçülük* gibi ideolojiler de bulunmaktadır (Özcan, *Osmanlıcılık* 485-487). Osmanlıcılık düşüncesinin siyasal bir ideoloji olarak “söndüğü” Erken Cumhuriyet Dönemi, Osmanlıcılık düşüncesinin çağrışımlarına dâhi tahammülün olmadığı “şedit” bir süreçtir aynı zamanda. Nitekim Osmanlıcılık düşüncesinin Cumhuriyet'in sonraki yıllarında çeşitli siyasi çevrelerce “nostaljik” bir aksesuar olarak çoğunlukla *İslamcılık* aparatıyla birlikte her kullanımında nispeten ilgi görmesi, söndü/rüldü/ğü dönemin travmatik hatıralarıyla ilişkili görünmektedir.

Osmanlıcılık düşüncesinin, imparatorluğu içinde bulunduğu siyasi ve ekonomik açmazdan çıkarmak için araçsal bir ideoloji olarak kullanıma sokulması hiçbir dönemde tek başına olmamıştır. Söz konusu ideolojinin II. Abdülhamid Dönemindeki temsilcisi olan Yeni Osmanlılar'ın zihin dünyasında belirli sınırlarda karşılığı olan *İslamcılık*, *Garpcılık* ve nihayet *Türkçülük* gibi akımlar, Osmanlıcılık idealinin tamamlayıcısı olarak düşü-

nülmüştür. Osmanlıcılık ideolojisinin içerisinde koza halinde bulunan diğer düşünce akımlarının müstakil birer ideoloji olarak arzı endam edişleri II. Meşrutiyet Döneminde gerçekleşmiştir.

II. Meşrutiyet Dönemi aynı zamanda uzun süredir çoraklaşmış olan Osmanlı basını için de bir dönüm noktası olmuş, “istibdat” döneminin sona ermesini takiben yüzlerce gazete ve mecmua yayımlanmaya başlamıştır (Kabacalı 133, Debus 22-25). Bu dönemde yayın hayatına başlayan birçok gazete, farklı fikri eğilimlere sahip olan ama bunları dillendiremeyip sadece Yeni Osmanlılar’ın muhalefetine destek vermekle yetinen, farklı fikri eğilimlere sahip entelektüellerin, *İslamcılık*, *Garpcılık* ve *Türkçülük* gibi ideolojiler doğrultusundaki görüş ve önerilerini yazmak üzere bir araya gelmesiyle kurulmuştur. Bu doğrultuda II. Meşrutiyet Döneminde yayın faaliyetine girişen Şehbenderzâde Ahmed Hilmi, Said Halim Paşa, Mehmed Âkif, Mustafa Sabri, Ferit Kam, Mehmet Ali Ayni, İsmail Fenni, Said Nursi, Mûsâ Kâzım ve Halim Sabit gibi isimlerin birlikte ya da birbirlerinden bağımsız olarak çıkardıkları *Sırât-ı Müstakim*, *Beyânülhak*, *Livâü'l-İslâm*, *İttihâd-ı İslâm*, *İslâm Mecmuası* ve *Volkan* dergisi gibi yayınlar, İslamcılık düşüncesinin tartışıldığı ilk süreli yayınlardır (Özcan, *İslamcılık* 119-131). Dönemin “İslamcı” matbuatı 19. yüzyılın sonunda ortaya çıkan reformist akımların gelişmesinde etkileyici rol oynamış, modernist Müslüman entelektüellerin fikir ve düşünceleri özellikle süreli yayınlar aracılığıyla geniş kitlelere ulaşma olanağı bulmuştur. Hindistan’da Seyid Ahmed Han, Mısır’da Cemâleddin Efgânî ve Muhammed Abduh, Rusya’da İsmail Gasprinski gibi temsilcileri bulunan farklı İslami hareketlerin geniş bir tabana yayılarak gelişmesi, dönemin süreli yayınları aracılığıyla mümkün olabilmiştir. Bu misyon, hareketin merkezinde bulunan Osmanlı Devleti’nde, yayın hayatına *Sırât-ı Müstakim* adıyla başlamış olan *Sebilürreşâd* tarafından yerine getirilmiştir (Debus 42-43).

II. Meşrutiyet Döneminin önemli yayımlarından biri olan *Sırât-ı Müstakim*, ilk önce başlangıçtaki adını ve ardından 50. sayısından itibaren yayın türünü tanımladığı ifadeyi değiştirerek yoluna “gazete” değil “dergi” olarak devam etmiştir. Ebül’ulâ Zeynelâbidin ve Eşref Edip tarafından kurulan bu süreli yayının başlık klişesinin altında bulunan “Din, felsefe, edebiyat, hukuk ve ulûmdan bâhis haftalık gazetedir” ifadesine, yine 50. sayıdan itibaren, “Siyasiyattan ve bilhassa gerek siyasi ve gerek içtimaî ve medenî ahval ve şuûn-i İslâmiyye’den bahseder” cümlesi eklenmiştir. 182. sayısındaki “Aynı mesleği

daha etraflı bir surette takip etmek üzere *Sebilürreşâd* unvanı altında intişar edecektir” açıklamasıyla, yayın hayatına *Sebilürreşâd* adıyla devam edeceğini duyurmuş olan dergi, klişesine “Dinî, ilmî, edebî, siyasî haftalık mecmûa-i İslâmiyye'dir” ifadesini eklemiştir (Efe 251-253).

1912 yılının mart ayında yayınlanan 183. sayısındaki yeniden çıkış beyanında, “İslâm âleminin uyanması ve yükselmesi için çalışmayı en mukaddes görev kabul ettiğini” tekrar eden derginin, okuyucu arttırma girişimleri büyük ilgi görmüştür. *Sebilürreşâd* adını kullanmaya başladığı ilk sayısından itibaren abone sayısında büyük bir artış yaşayan dergi, içeriğinin zenginleştirilmesi ve yazar kadrosunun genişletilmesi için çalışmalar yaparak, dönemin saygın entelektüellerinden destek almaya başlamıştır. Dergide verilen bilgilere göre, *Sebilürreşâd*, yeni yayın dönemine kadar çıkmış sayılarıyla Rusya'dan Orta Asya'ya, Güney Asya'dan Uzakdoğu'ya kadar geniş bir coğrafyaya ulaşmış durumdadır. Aynı yeniden çıkış beyanında, hiçbir fırkanın amaçlarına, hiçbir cemiyetin düşüncelerine hizmetkâr olmadığını ifade eden *Sebilürreşâd* dergisi, sadece Müslümanların hükümeti olan Osmanlı Devleti'nin meşru menfaatlerini savunduğunu bildirmiştir (*Sebilürreşâd*, “Sebilürreşâd Cerîde” 1-4).

***Sebilürreşâd* Muharrirleri ve S. M. Tevfik**

Müslüman nüfusun yoğun olarak yaşadığı farklı ülkelerdeki yazarlar aracılığıyla, buldukları yahut seyahat ettikleri bölgelerle ilgili yazı, haber ve analizler toplayarak bir nevi “haber ajansı” gibi çalışan *Sebilürreşâd*, yalnızca Asya ve Afrika ile sınırlı olmayan geniş bir haber ağına sahiptir. Dönemin önde gelen İslamcı entelektüelleri ve takipçileri için enternasyonal dolaşımda olan bir haberleşme, tartışma ve fikir alışverişinde bulunma aracı olan dergi, aynı zamanda İstanbul'da bulunan yönetim merkezinin ziyaret edilebilir oluşuyla reformist Müslümanlar için fiziki olarak da bir tanışma, buluşma ve hasbihal zemini sağlamıştır (Edip 11). Derginin fikir babası da olan Mehmed Âkif'in başlangıçta yazar ve bir süre sonra da başmuharrir olarak sözcülük ettiği idealler doğrultusunda yayınlar yapan geniş bir yazar yelpazesine sahip olan *Sebilürreşâd* kadrosuna, yeni yayın döneminde çeşitli yeni isimler katılmıştır (Efe 251-253; Gen 76). *Sebilürreşâd* ın yayın kadrosuna yeni yayın döneminde dâhil olup, düzenli olarak nitelikli yazılar yazmış olan isimlerin hemen hemen hepsine dair çeşitli çalışmalar yapılmış ve müstakil birer biyografiye sahip olmaları sağlanmıştır. Bu yazarlar arasında

öne çıkan ve *Sebilürreşâd* hareketine “ahvâlini tettebbu ve ulemâ ve felâsife ile te'sis-i muârefe” için gönderildiği Avrupâ'dan yazdığı “Mektup” başlıklı tefrikalarıyla katkı sağlamış olan Ferid Kam'a ait tefrikalar, “Avrupa Mektupları” adıyla yayınlanmıştır. Yine benzer şekilde Balkan Savaşları'ndan hemen önce derginin Bulgaristan ve Romanya muhabirliğini yapmış olan Ahmed Hamdi'nin tefrikaları, “Bulgaristan Mektupları” adıyla, günümüz alfabesine kazandırılmıştır.

Sebilürreşâd dergisinde Kerbelâ, Bağdad, Beyrud ve nihayet Hindistan Muhabir-i Mahsûsu olarak adı geçen S. M. Tevfik'in gerek derginin sayfalarında gerek mektuplarının neşredildiği yayınlarda ve gerekse mektuplarına atıf yapılan çalışmalarda biyografisi ya da en azından kim olduğuna dair neredeyse hiçbir detay bulunmamaktadır. S. M. Tevfik'e dair birkaç kısa cümle ya da dipnot bulunan sınırlı sayıdaki çalışmada, *Sebilürreşâd* için yazdığı makalelerine değinilirken “biyografisi meçhul bir zat” (Günaydın 68-69) olarak anılmak dışında, biyografisine dair herhangi bir bilgi verilmemektedir (Wasti, *The Political* 712, 720; Wasti, *The Indian* 400, 406; Atamaz 561).

“Hindistan Mektupları” yazarı Tevfik Bey'in biyografisinin “meçhul” oluşu şimdilik, yazdığı yüzlerce makalesinde [س. م. توفيق] “S. M. Tevfik” imzası dışında kim olduğuna dair herhangi bir işaret bulunmamasından kaynaklanıyor gibi görünmektedir. Nitekim S. M. Tevfik'in onlarca farklı coğrafyadan kaleme aldığı yüzlerce makalesinin kaynak gösterildiği hiçbir yayında, değil kim olduğuna dair açıklama yapılması, çok zaman “Tevfik” adından önceki [س. م.] “S. M.” baş harflerinin açılımına yer verme gereği dâhi duyulmamıştır. Bu noktada söz konusu zatın, “S. M. Tevfik” imzasından ibaret olan ve sadece kaynakçalarda göze çarpan adının tam açılımı değilse bile, soyadı olarak “öne sürülen” bir ifade, ilk defa 1938 tarihli bir Türk Tarih Kurumu yayını olan *Tarih-i Cihanküşa*'nın künyesinde geçmekte ve “tercüme eden” ibaresiyle “S. M. Tevfik” adından sonra “Okbatan” şeklinde bir soyad kullanılmaktadır (Cüveyni).

Meçhul S. M. Tevfik'in *Sebilürreşâd* Sayfalarındaki Aşikâr İzleri

S. M. Tevfik'in “meçhul” kalmış biyografisinin inşa edilebilmesi için gereken ilk ipuçlarını yine bu üretken muharririn İslamcı matbuat literatüründe görünür hale gelmesini sağlayan *Sebilürreşâd* dergisinin sayfalarında bulmak mümkündür. Zira aynı zamanda söz konusu derginin yeni yayın

döneminin başlangıcı da olan 183. sayının, yazı işleri kadrosuna ait listede Tevfik Bey'in o sıradaki şahsi görevinden de bahsedilerek, kendisi için “Debistân-ı İraniyân Müdürü Tevfik Bey” ifadesi kullanılmaktadır (*Sebilürreşâd*, “Sebilürreşâd Cerîde” 4). Tevfik Bey'in adının önündeki “S.M.” harflerinin açılımı, yine ilk defa *Sebilürreşâd'ın* 1912 yılı temmuz ayına ait bir sayısında geçmektedir. *Sebilürreşâd* dergisi söz konusu sayısında, Hindistan, Türkistan, Türkmenistan, Buhârâ, Çin, Romanya ve Bulgaristan gibi memleketlere muhabir göndermeye karar verdiği haberini duyurmuştur. Derginin beyanatına göre, aralarında S. M. Tevfik'in de bulunduğu bu muhabirler, bahsi geçen uzak memleketlerde yaşayan Müslümanlara ulaşarak farklı coğrafyalardaki Müslümanların birbirlerinden haberdar edilmesi için görevlendirilmiştir. Beyanın sonraki satırlarında, o ana kadar kullandığı imzasının açılımıyla birlikte tam adı ve lakabı da açıkça ifade edilen Tevfik Bey'in tam adı; “S. M. T.” [س. م. ت.] “imzâsıyla müfid” makaleler neşreden “Basralı Seyyid Muhammed Tevfik Beyefendi” şeklinde verilmiştir (*Sebilürreşâd*, “Sebilürreşâd'ın Yeni” 334-335). Bizzat kendi sayfalarından hareketle, nihayet tam adını öğrenebildiğimiz Seyyid Muhammed Tevfik'in *Sebilürreşâd*la tanışıklığının çok daha öncesine uzandığına dair bir detay, derginin Ekim 1910 tarihine ait bir nüshasında bulunmakta, İngilizlerin İran'a verdiği bir ultimatom nedeniyle toplanan bir konferanstan bahsedilmektedir. Söz konusu konferansta konuşma yapanlar arasında “Debistân-ı İraniyân Müdürü Tevfik Bey” de bulunmaktadır. Seçkin konukların katılımıyla gerçekleşen bu konferansta, İran'ın tarihsel derinliği ve bağımsızlık inancından bahseden Seyyid Muhammed Tevfik, konuşmasını, Kara Bey, Şeyh Hacı Esedullah Efendi ve Hüseyin Dâniş gibi seçkin İranlılardan sonra yine Kara Bey'in ifadesiyle, “İran ve şarkın ahvâline, Avrupalıların desâisine vukûf olan” biri olarak yapmıştır (*Sırât-ı Müstakîm*, “Konferans” 132-134). İran'ın o sırada içinde bulunduğu siyasal gerilim üzerine tertip edilen ciddi bir konferansta ilk sıralarda konuşma yapmış olmasından, İstanbul'da yaşayan İranlılar arasında seçkin bir konuma sahip olduğu anlaşılan Tevfik Bey, bu konuşmasında İran'ın sadece İranlılara ait olduğunu, başka milletlerin burada yerleşemeyeceğini vurgulayarak, tehditlere kulak asmayacaklarını ifade etmiş ve sözlerini, “Nice eâzımlar, fedâkârlar yetiştiren İran, yine o İran'dır. Nice hârikalar gösteren millet, yine o millettir.” cümleleriyle tamamlamıştır (*Sırât-ı Müstakîm*, “Tevfik” 134-135). *Sebilürreşâd'ın* yukarıda bahsi geçen farklı sayılarındaki haber ve bilgilerden hareketle, nihayet aslın-

da İran asıllı olduğu ve (en azından) 1910-1912 yılları arasında İstanbul'da yaşadığı anlaşılan Seyyid Muhammed Tefkî, yine aynı bilgilere göre, -o sırada Fatih'te bulunan- İran Okulu'nun idareciliğini yapmaktadır (Sasanî 81-83). Bu noktadan sonra Tefkî Bey'in "meçhul biyografisi", 20. yüzyılın İran'daki Meşrutiyet hareketine yurtdışından en etkili ve güçlü desteği vermiş diaspora olan İstanbul'daki İranlıların safahatıyla birleşerek yavaş yavaş aydınlanmaya başlamaktadır.

20. Yüzyılın Başlarında İstanbul'daki İranlılar ve Debistân-ı İraniyân Müdürü Seyyid Muhammed Tefkî

Merkezinde İstanbul'un olduğu bir güzergâhta, tarih boyunca Anadolu'yla temas halinde olan devlet adamları, bürokratlar, âlimler ve edebiyatçıları başta olmak üzere birçok İran vatandaşı, kendi ülkelerindeki siyasi ve ekonomik sorunlar nedeniyle göç etmek zorunda kaldıklarında, çoğunlukla İstanbul'u tercih etmiştir. İstanbul'un nihayetinde Batı'ya açılan bir eşik olarak kullanıldığı bu tercih nedeniyledir ki 19. yüzyılın sonlarında Anadolu'da yaşayan İran pasaportlu göçmenlerin nüfusu on bini aşmış, bu rakam 20. yüzyılın ilk çeyreğinde yirmi bine yaklaşmıştır (Sasanî 77-79). İstanbul'da yaşayan ve zamanla "Osmanlılaşarak", Osmanlı vatandaşlığına girmiş olan İran asıllıların Anadolu'ya gelişi çok daha eskilere uzanmakta, nihayet kuşaklar sonra Osmanlı tebaası olmuş İranlılar arasında devlet kademelerinde önemli görevler almış kişiler de bulunmaktadır. Birçok sektörde faaliyet göstermekte olan İranlılar özellikle halı ticaretinde tekel durumuna gelmiş, kâğıt ve kitap ticareti, sigara ve çay satışı, kahvecilik ve faytonculuk sektörlerinde de hatırı sayılır bir etkinliğe ulaşmışlardır. Bu temel sektörlerin yanı sıra sabun, boya, nakış baskı, halı yıkama ve helva üretimi gibi ticari faaliyetlerin yapıldığı İranlılara ait çeşitli fabrika ve atölyelerde çoğunlukla yine İran asıllı çalışanlar istihdam edilmiştir. Zamanla Osmanlı vatandaşı kadınlarla evlilikler gerçekleştiren İranlılar arasında boşanmalar fazla oluyorsa da boşanmayarak evliliğini sürdürenlerin çocukları Osmanlı örf ve adetlerine göre yetiştirilmiş, 1869 yılında çıkarılan bir kanunla Osmanlı vatandaşı olarak kabul edilmişlerdir. Nihayet babası İran, annesi Osmanlı tebaasından olan ikinci kuşak çocuklar tamamen "Türkleşmiş" durumdadır (Sasanî 73-77).

19. yüzyılın son çeyreğinde çağa egemen olan *Ulusçuluk* akımının da etkisiyle İstanbul'da yaşayan İranlı çocukların Farsça eğitim görmeleri ve İran kültüründen uzaklaşmamaları için bir okul kurulmasına karar verilmiştir.

1884 yılında hayata geçirilen bu karar, başlangıçta İranlı çocukların eğitimleri için bağışçılar tarafından kiralanan han odaları ve evlerdeki küçük grupların devam ettiği kurs benzeri bir mahiyettedir. *Debistân-ı İraniyân* adını taşıyan bu merkez, yeni bir okul binasında taşınmış ve ardından İstanbul çapında gerçekleşen büyük bir yangın nedeniyle (Bashari 27) 1911 yılında günümüzde de eğitimlerine devam edeceği yeni binasına taşınmıştır (Sasanî 81-83). Tevfik Bey'in söz konusu okulda idarecilik yapmaya başlaması *Debistân-ı İraniyân*'ın kuruluş yıllarındaki canlılığını kaybeden okulun yeniden canlandırılma ihtiyacı üzerine gerçekleşmiştir (Bashari 23, Sasanî 81-83). Tevfik Bey'in *Debistân-ı İraniyân* idareciliğindeki tanınırlığı yerel ölçekte kalmamış, eğitimci kimliğiyle, New York'taki Mohonk Gölü Uluslararası Tahkim Konferansı üyeleri arasında da yer almıştır (*Report of the Lake Mohonk* 216).

20. yüzyılın başında İstanbul'da bulunan binlerce İranlı, burada yerleşip okul, hastane, cami ve mezarlık gibi birçok sosyokültürel ve gündelik hayata dair ihtiyaçlarını karşılayabilecek bir çoğunluğa ulaştıkları süreçte, matbuat alanında da etkin duruma gelmişlerdir. Londra, Paris ve Cenevre gibi önemli Avrupa şehirlerinde de süreli yayın çıkarmakta olan İran diasporasıyla bağlantılı olarak, İstanbul'da yerleşik olan bazı İranlıların müstakil birer matbaaya sahip olduğu ve kâğıt ticaretinin büyük bir kısmının İranlılarca yapıldığı bu süreçte Jön Türkler'e ait bazı yayınlar da İranlılarca işletilen matbaalarda basılmıştır. Bu süreç İranlı modernist entelektüellerin Osmanlı Devleti'ndeki Meşrutiyet yönetimini tanımalarını sağlamış, bu aşinalık kendi memleketleri için de Meşrutiyet talep etmelerinde etkili olmuştur (Nuhoglu 230-231).

Osmanlı Devleti'ndeki istibdat döneminin sona ermesini takiben, kendi ülkelerindeki benzer bir siyasi atmosferden kaçarak geldikleri İstanbul'da yayıncılık anlamında nitelik ve nicelik olarak önemli çalışmalar yapmış olan İranlıların matbuat faaliyetlerinin fikri organizasyonu, bir tür sivil toplum kuruluşu işlevi gören *Encümenler* aracılığıyla gerçekleştirilmektedir. Aynı zamanda İstanbul'dan İran'a doğru modernist ve özgürlükçü düşünceye dair entelektüel fikir akımlarının da kaynağı olan bu encümenler arasında öne çıkan ve İttihat ve Terakki Fırkasına benzer bir teşkilat yapılanmasına sahip olan “Encümen-i Sa'âdet”, II. Meşrutiyet'in ilan edildiği sıralarda merkezini Büyük Valide Han'da konuşlandırmış ve başlangıçta “gizlice” faaliyet gös-

termiştir. İranlı Meşrutiyet taraftarlarının birlikte hareket etmesi için kısa sürede üye sayısı ve faaliyet alanını genişleten Encümen, Anadolu ve İran dışındaki Meşrutiyet yanlılarının da irtibat ve koordinasyon merkezi haline gelmiştir. Bünyesine kattığı nüfuzlu ve saygın isimlerin de katkısıyla İttihat ve Terakki Fırkasıyla yakın temasa girmiş olan Encümen İran, İran'daki Meşrutiyet talebi ve İran-Osmanlı ilişkilerine dair yayınlar yapan çeşitli gazetelerin finansmanını sağlamıştır. Bu gazetelerden biri olarak Seyyid Hasan Tebrizi'nin Osmanlı makamlarına yaptığı başvurunun (BOA. DH. MKT. 1281/38) ardından yayınlanmaya başlamış olan Şems gazetesi, Tefvik Bey'in "meçhul" yaşam hikâyesine dair "yapbozun" anlamlı bir görünüm kazanmasına katkı sağlayacak ve özellikle 1900-1910 yılları arasındaki yaşamını aydınlatacak önemli ipuçları ihtiva etmektedir.

Şems gazetesinin -muhtemelen- İran Meclis Kütüphanesinde bulunan çeşitli nüshalarına ulaşabilen Javad Bashari'nin söz konusu gazeteye dayanarak verdiği bilgilere göre, Tefvik Bey 1900'lerin hemen başında iki yıl ev hapsinde kalmış ardından da Kastamonu'da sürgüne gönderilerek burada yedi yıl sürgün hayatı yaşamıştır (Bashari 23-24). Yine Bashari'nin verdiği bilgilere göre, Tefvik Bey, II. Abdülhamid'in Basra bölgesinde Sünnilik propagandası yaptırmak üzere 1890'ların sonunda İstanbul'da okutulmasını sağladığı bir grup İranlı arasında bulunmaktadır. Tefvik Bey ve arkadaşları şimdilik belli olmayan sebeplerle eğitimlerini yarıda bırakarak Mısır'a kaçmış, Tefvik Bey, Mısır'dan Basra'ya geçtiğinde önce ev hapsi ve ardından Kastamonu sürgünüyle cezalandırılmıştır. Tefvik Bey, II. Meşrutiyet'in ilanından doğan "özgürlük" ortamında nihayet sürgünden kurtularak İstanbul'a dönmüştür (Bashari 22-23).

Şems gazetesi "*emsalsiz bir edip*" ve "*ulu bilge*" olarak tarif ettiği ve Kastamonu sürgünü sırasında kendini oldukça iyi yetiştirmiş olan Tefvik Bey'in İstanbul'a dönüşünü okuyucularına duyururken; bir başka önemli detay daha vermiş, Tefvik Bey'in, Hindistan'la ticari ilişkileri olan bir tacir olan babasının Cemâleddin Efgânî'nin akrabası olduğunu yazmıştır. Nitekim "çocukluk yıllarında" Efgânî'yi bizzat gördüğünü söyleyen Seyyid Muhammed Tefvik'e göre de Efgânî, Basra'da bulunduğu yıllarda, babasıyla hasbihal etmek üzere evlerini ziyaret etmiş, çay sohbetlerinde kendisiyle de samimi konuşmalar yapmıştır (Bashari 20-21, 24). Tefvik Bey'in bir dönem Efgânî'nin İstanbul'daki evi ve İstanbul'da yaşayan İranlılara ait çeşitli

mekânlarda gerçekleştirdiği sohbetlere katılanlar arasında da adı geçmektedir (Kaska 541). Tevfik Bey'in Cemâleddin Efgânî'yle akrabalık yahut aile dostluğu şeklinde olabilecek ailevi bir yakınlıkları olduğundan bahsettiği erken dönem, Efgânî'nin 1891 yılında Basra'dan ayrılarak Londra'ya geçtiği düşünüldüğünde 1880'li yılların ikinci yarısına tekabül etmektedir. Bu ufak detay, Seyyid Muhammed Tevfik'in "meçhul" biyografisine dair bir başka karanlık sayfayı aydınlatacak şekilde; muhtemel doğum tarihiyle ilgili fikir vermekte, Tevfik Bey'in 1880'lerin hemen başında dünyaya gelmiş olabileceğini düşündürmektedir.

Arşiv kayıtlarından anlaşıldığı kadarıyla eğitimini Bağdad Mekteb-i İdadisinde tamamlamış olan (BOA. ZB. 104/36-0) Tevfik Bey'in yaşam hikâyesini aydınlatacak çeşitli detaylar barındıran Şems gazetesi, aynı zamanda Tevfik Bey'in dönemin muhalif Meşrutiyetçileri arasında önemli bir isim olarak duyurulduğu bir gazete olarak yayınlarını başlangıçta haftalık periyodlarla gerçekleştirmiştir. Faaliyetlerine Encümen-i Sa'âdet'in desteğiyle sürdüren Şems, bir süre sonra encümenle görüş ayrılığına düşünce, Tevfik Bey'in bu defa müdür olarak görev yaptığı *Surûş* gazetesi yayın hayatına başlamıştır (Browne 102; Kurtuluş 186). İran'daki meclisi kapatan Muhammed Ali Şah'ın Cihangir Han'ı öldürtmesini takiben Avrupa'ya sürgün edildikten sonra burada bir gazete çıkarmış olan aksiyoner gazeteci Dihhudâ'nın baş muharrir olarak yer aldığı *Surûş* gazetesinin muhabirleri arasında o sıralarda *Sebilürreşâd*'da yazılar yazmakta olan Ahmet Agaev ve Hüseyin Dâniş de bulunmaktadır. Gördüğü büyük ilgiye rağmen uzun ömürlü olamayan *Surûş* gazetesi, İngiltere'de bulunan Meşrutiyet yanlısı İranlılarla yakın temas içinde olmuş, sayfalarında İngiliz gazetelerinde yayınlanan İran'a dair haberlerin tercüme ve Encümen-i Sa'âdet'e gönderilen telgraf metinlerine yer vermiştir (Kurtuluş 185-186; Nuhoglu 231-232).

Aralık 1910 tarihine ait bir arşiv belgesinden anlaşıldığı kadarıyla, Seyyid Muhammed Tevfik'in İstanbul'daki İran matbuatıyla ilgili bir sonraki girişimi *Direfş* adlı Farsça bir gazetenin hazırlıklarıyla ilgili olmuştur (BOA. DH. MDK. 180/11). Bir şekilde hayata geçirilemediği anlaşılan *Direfş* gazetesiy-le ilgili ruhsat talebinin, Tevfik Bey'in İngiltere'nin İran'a verdiği ultimatom üzerine gerçekleştirilen bir konferansta yaptığı konuşmanın *Sebilürreşâd*'da yayımlandığı haftalarda gerçekleşmiş olması, Tevfik Bey'in, İran'daki Meşrutiyet hareketinin "atölyesi" gibi çalışan bu gazeteler dışında dönemin İslamcı

neşriyatının da önemsedığı bir isim olduğunun göstergesidir. İranlı Meşrutiyetçilerin İstanbul'daki matbuat ve kültürel ortamı, İran'ın "Meşrutiyet davası" için oldukça etkili bir şekilde kullandıkları bu dönemde İran matbuatının önemli bir karakteri olarak öne çıkan Tevfik Bey'in bu gazetelerde yer alması, ayrıca sahip olduğu Osmanlı vatandaşlığı sayesinde kanuni bir zorunluluktan da kaynaklanmaktadır (Bashari 38; Kurtuluş 185).

Seyyid Muhammed Tevfik'in İstanbul'da yayınlanan Farsça gazetelerdeki görünüşleri, bu gazetelerin finansmanlarını sağlayan encümenlerle ilişkisine dair ipuçları da barındırmaktadır. Zira Tevfik Bey, *Şems* gazetesi, encümenle uyumlu bir yayın politikasına sahipken gazeteye dâhil olmuş, ancak *Şems*'in tutum değiştirerek doğrudan encümeni hedef alan yayınlar yapmaya başlaması üzerine, gazeteden ayrılmıştır. Tevfik Bey'in bir sonraki durağı, bir nevi yurt dışındaki İran muhalefetinin resmi yayın organı gibi çalışan *Surûş* gazetesi olmuş ve burada yazı işleri müdürü olarak boy göstermiştir. Nitekim Bashari'ye göre Tevfik Bey bu dönemde Berlin'de bulunan İranlı Meşrutiyet taraftarlarının da temas halinde olduğu önemli isimler arasında yer almaktadır (Bashari 26). Temel kuruluş misyonu, İran'ın toprak bütünlüğünü koruyup, istikrar ve düzeni sağlamak olarak tarif edilen (Kurtuluş 197) Encümen-i Saadet'in bir üyesi olduğu anlaşılan Tevfik'in İstanbul'da çıkarılan Farsça gazetelerdeki görünüşleri bu süreçte, -bu çalışmanın da kaynağı olan- "S. M. Tevfik" imzasıyla dönemin en önemli İslamcı dergilerinden olan *Sebilürreşâd*'in yazar kadrosuna dâhil olmasıyla farklı bir boyut kazanmıştır.

'Sebilürreşâd Hey'et-i Tahrîriyyesi'nden S. M. Tevfik

İstanbul, 20. yüzyılın hemen başında İran'daki Kaçar istibdâtından kaçarak Avrupa'nın çeşitli ülkelerine giden Meşrutiyet taraftarı muhaliflerin merkezi durumundadır. Bu merkezden yürütülen matbuat hareketinin önemli karakterlerinden biri olan Seyyid Muhammed Tevfik'in *Şems* ve *Surûş* gazetelerinden sonraki adresi, dönemin önde gelen İslamcı yayınlarından *Sebilürreşâd* olmuştur. Kurumsallaşma serüveni boyunca çeşitli konsept ve kadro güncellemeleri yaşanan derginin 1912 yılında gerçekleştirdiği yenilenme sırasında bünyesine dahil olan Seyyid Muhammed Tevfik, bu sırada aynı zamanda İstanbul'daki İran Okulu'nun idareciliğini de yürütmektedir. *Sırat-ı Müstakîm* adını geride bırakan *Sebilürreşâd* dergisinin sayfalarında "Makâlât", "Siyâsiyât" ve "Mekâtîb" gibi yeni bölümlerin bulunacağını du-

yurduğu yeni yayın dönemine ait 183. sayıdaki yazı işleri kadrosu listesinde tam adı da verilmiş olan *Seyyid Muhammed Tevfik (Sebilürreşâd, “Sebilürreşâd Cerîde” 1-4)*, söz konusu sayıdaki ifadelerden anlaşıldığı kadarıyla, “âlem-i İslâm hakkında vukûf-ı küllîleri olan bazı büyük İslâm muharrirlerine” yapılan müracaatlar neticesinde dergiye katılan o isimler arasındadır. Yine yeni yazı işleri heyetinin nasıl teşekkül ettirildiğini anlatan *Sebilürreşâd*’ın kendi ifadelerine göre, “isimleri bütün milletçe tanınmış olan zevât-ı muhtermeden” biri olarak, yazılarında *S. M. T.* [س. م. ت.] ve *S. M. Tevfik* [س. م. توفیق] imzaları kullanan S. M. Tevfik’in *Sebilürreşâd*’daki ilk makalesi, bu takdimden yirmi gün sonraki 186. sayıda yayınlanmıştır (S.M.T., “Osmanlı” 68-69).

Sebilürreşâd dergisinin yazarı olarak, 1912 yılının mart ayında göreve başladıktan sonra aynı yılın temmuz ayına kadar düzenli yazılar yazan S. M. Tevfik’in, *Sebilürreşâd*’ın “İslâm Memleketlerine Muhabirler İ‘zâmı” başlığıyla yayınlandığı 200. sayısında, yeni bir göreve atandığı duyurulmuştur. Söz konusu duyurudan anlaşıldığı kadarıyla, bütçe yetersizliğine rağmen masraflı bir işe girişerek Hindistan, Türkistan, Türkmenistan, Buhârâ, Çin, Romanya ve Bulgaristan gibi memleketlere muhabir gönderme kararı alan dergi, tüm İslam dünyasını ilgilendiren bu yeni projesine S. M. Tevfik’i de dâhil etmiştir. Derginin beyanatına göre adı geçen muhabirler, “müslümanlar arasındaki râbita-i uhuvvet ve dîniyyeyi takviye etmek, hülâsa Müslümanları birbirine tanıttirmek” için görevlendirilmiştir. Beyanın sonraki satırlarında, o ana kadar kullandığı imzasının açılımla birlikte tam adı ve lakabı da açıkça ifade edilen Tevfik Bey, “Şark ve garb lisânlarına vâkıf, ilm ü iktidârı, nâmûs u fazîleti bütün erbâb-ı matbûâtça müsellemler” biri olarak tarif edilmiştir. “Hindistan’a müteveccihen hareket ediyor” denilerek okuyuculara duyurulan Tevfik Bey ve diğer muhabirlerin iki hafta içerisinde yola çıkacakları ve birkaç hafta sonra da derginin “Mekâtîb” bölümünde yayımlanmak üzere mektup göndermeye başlayacakları bildirilmiştir (*Sebilürreşâd, “Sebilürreşâd’ın Yeni” 334-335*). Nitekim, artık dergide “Hindistan Muhabir-i Mahsûsamız” takdîmi ve “Sebilürreşâd’ın Hindistan Muhabiri” imzasıyla yer almaya başlayan S. M. Tevfik’in söz konusu görevi bağlamındaki ilk mektubu, yolculuk haberinin verildiği sayıdan yaklaşık bir ay sonra dergide yer bulacaktır (S.M.T., “Hind” 423-424).

Sebilürreşâd'daki ilk mektubunda yolculuğa çıkış tarihini ve İstanbul'dan ayrılırken içinde bulunduğu duygusal durumu aktaran S. M. Tevfik, İzmir ve Rodos üzerinden izlediği güzergâhı okuyucularıyla paylaşmıştır. Aynı satırlarda *Sebilürreşâd*'ın kurumsal misyonu ve bu misyon bağlamında çıktığı yolculuğun ne kadar hayati bir öneme sahip olduğuna işaret eden Tevfik Bey, bindiği geminin yol güzergâhında bulunan Rodos'ta atlatığı bir badireyi de anlatmaktadır. İslami bir süreli yayının Hindistan ve İslam dünyasına gitmekle görevlendirdiği bir muhabir olduğunun fark edilmesi durumunda bir esir kampına gönderilmesinin kaçınılmaz olduğunu düşünen Tevfik Bey'in verdiği bilgilere göre, Rodos limanını kontrol altında tutan bir İtalyan heyeti tarafından sağlık kontrolünden geçirilen gemideki teftiş sırasında, beraberindeki çanta ve evrakın kontrol edilmesinden son anda kurtulmuştur (S.M.T., "Hind" 423-424).

S. M. Tevfik, 1912 yılının temmuz ayı ortalarında İstanbul'dan ayrıldıktan sonra Anadolu'dan Güney Asya'ya uzanan geniş coğrafyada, yol güzergâhı üzerinde bulunan çok sayıda yerleşim yerine uğrayarak, 1913 yılı temmuz ayında Karaçi üzerinden Hindistan'a ulaşmıştır. Karaçi'ye ulaştığında daha evvelden kendisini ve babasını da tanıyan bir aile dostunun yanında konaklayan (S.M. Tevfik, "Hindistan'a" 295-297). Tevfik Bey'in toplamda iki yıl süren Hindistan seyahati sırasında kaleme aldığı yazılar, yazı heyetinde bulunduğu ve temsilciliğini yaptığı *Sebilürreşâd*'ın sayfalarında "Hindistan Mektupları" başlığıyla yer bulmuştur. Söz konusu mektuplarda; gidilen bölge, ülke ve kentin konumuna göre deniz ve kara yolculuklarıyla gerçekleştirdiği ziyaretleri ve buralardaki gözlemlerini İslam dünyasının içinde bulunduğu sosyokültürel ve ekonomik duruma dair tespitleriyle harmanlayarak anlatmıştır. Hindistan'da bulunduğu sıralarda Ebü'l-Kelâm Âzâd'ın Hindistan'da henüz yayın hayatına başlamış olan *al-Hilâl* gazetesinde de "Berid-i Frenk: Mesele-i Şam" başlıklı bir makale yazmış olan S. M. Tevfik ("Berid" 483), Tüm Hindistan Müslüman Birliği'nin 30-31 Aralık 1913 tarihlerinde Agra'da gerçekleştirdiği toplantısına katılmak gibi (Prasad 20; Trivedi 222) çeşitli önemli temaslarda bulunduktan sonra 1914 yılı baharında İstanbul'a dönmüştür.

Çalışmanın bu bölümüne kadar, Türkçe literatürde sadece *Sebilürreşâd*'da yazdığı makalelerle bilinen S. M. Tevfik'in aslında Farsça literatürde 20. yüzyılın hemen başında İstanbul'dan yürütülen İran Meşrutiyet hareketi-

nin önemli isimlerinden biri olarak anılan Seyyid Muhammed Tevfik Bey'le aynı kişi olduğu ortaya konulmuştur. Çalışmanın bundan sonraki bölümleri S. M. Tevfik'in dönemin İslamcı ve Türkçü matbuatının aksiyoner isimlerinden biri olarak Irak, İran, Afganistan ve Hindistan güzergâhındaki oldukça geniş bir coğrafyada Seyyid Muhammed Tevfik olarak bilinen adı ve aksiyoner kimliğiyle zenginleşen hayat hikâyesinin, *Sebilürreşâd*'daki kariyeri dışındaki süreçleri ve son dönem Osmanlı siyasal hayatıyla doğrudan ilişkili fasıllarına dair daha derinlikli araştırmalara zemin oluşturabilecek genel bilgilere yer verilecektir.

Muhabirlikten Casusluğa, Mebuslukta Kumandanlığa S. M. Tevfik

Osmanlı basın tarihine *Sebilürreşâd* dergisinde “S.M. Tevfik” imzasıyla yayınlanan seyahat yazılarıyla dâhil olan Tevfik Bey'in, söz konusu dergide sonradan çoğunlukla “S.M.T.” [س. م. ت.] imzasıyla yayınlanacak olan yazıları 1919 yılına kadar sürmüş, 1920'li yıllarda da bazı tercümeleriyle dergiye katkı sağlamaya devam etmiştir. Tevfik Bey'in, *Sebilürreşâd*'daki kariyeri boyunca İstanbul'daki Farsça matbuat hareketinden kopmadığı, yine *Sebilürreşâd*'a yansıyan bir haberden anlaşılmaktadır. Belucistan'dan gönderilen Farsça bir mektubun çevirisine yer verilen Aralık 1914 tarihli bu habere göre, hâlâ derginin yazı işleri heyetinde bulunan Tevfik Bey, aynı zamanda *Hâver* adlı Farsça bir gazeteye de yazı işleri müdürlüğü yapmaktadır (*Sebilürreşâd*, “Belucistan” 56, Bashari 39). *Sebilürreşâd*'ın verdiği bilgilere göre (*Sebilürreşâd*, “Hâver” 436) 1914 yılının eylül ayında yayınlanmaya başlamış olan *Hâver* gazetesi, ulaşılabilen nüshalarından anlaşıldığı kadarıyla, Tevfik Bey'i, *Şems* gazetesini yayınlarken de gazetesinin yönetimine getirmiş olan Seyyid Hasan Tebrizi'ye aittir. Aynı zamanda İstanbul'daki Farsça yayıncılığın önemli merkezlerinden biri olan *Şems* matbaasının da sahibi olan Tebrizi'nin desteğiyle kurulan ve Almanya lehine yayınlar yapmakta olan (Bashari 39-41) *Hâver* gazetesinin çeşitli dönemsel koşullar nedeniyle kesintiye uğradığı ve 1927 yılından sonra dergi formatıyla devam ettiği anlaşılmaktadır.

Tevfik Bey'in *Sebilürreşâd*'da yazarken bir yandan da *Hâver* gazetesini yönettiği sıralarda, İstanbul'a ziyarette bulunan ya da resmi görevle gelen dönemin önemli Müslüman isimleri ve İranlılarla kurduğu temaslar, -sonradan- dünya görüşü ve yaşam hikâyesinin detaylandırılabilmesini sağlayacak hatıralara dönüşerek günümüze kadar ulaşmıştır. Bu temaslardan birini Tev-

fik Bey'in henüz *Hâver* gazetesini çıkarmaya başlamasından önce gerçekleştiren ve 20. yüzyılın ilk çeyreğinde Hindistan'daki bağımsızlık savaşında öne çıkacak isimlerden biri olacak olan M. Âsaf Ali, 1912 yılında İstanbul'u ziyaret ettiğinde kendisine mihmandarlık yapan kişinin bizzat Tevfik Bey olduğu bilgisini vermektedir. İstanbul'da kaldığı bir hafta boyunca şehri daha yakından tanıma fırsatı bulmasını sağlayan Tevfik Bey'le dünya Müslümanlarının durumuna dair konuşmalar yapmış olan Âsaf Ali, İstanbul'un içinde bulunduğu geri kalmışlığın sebebini sorduğu Tevfik Bey'den; beş yüzyıldır İstanbul'un güvenliğini sağlamaya çalışan Türklerin sürekli savaş tehdidi ve haçlı kuşatması altında oldukları bu coğrafyada nefes alabilmelerinin dâhi önemli bir başarı olduğu cevabını almıştır (Âsaf Ali 83-84).

İstanbul ziyareti sırasında Tevfik Bey'le temas kurarak, sonradan hakkında en geniş bilgileri veren isim; 1919-1920 yılları arasında İran sefaretinde müsteşar ve maslahatgüzar unvanıyla görev yapmak üzere İstanbul'a gelen Seyda Ahmet Han Melik Sasanî olmuştur. Sasanî'ye ait hatırat, satır aralarında Tevfik Bey'in geçmişi ve gazetecilik dışındaki yaşamına dair detaylar barındırmaktadır. Bu bağlamda Sasanî, II. Meşrutiyet'in ilan edildiği sıralarda İran'da hüküm süren Kaçar hanedanının altıncı hükümdarı olan Muhammed Ali Şah'ın (Özgüdenli 502-503) Odesa'nın ardından İstanbul'da devam eden zorunlu ikâmetine değinmektedir. Ailesi ile İstanbul'a gelen ve uygun bir ev bulunana kadar İran Okulu'nda kalması düşünülen Muhammed Ali Şah'ın, İran'daki Milli Meclisi bombaladığı ve Meşrutiyet taraftarlarıyla çatıştığı için İstanbul'daki diasporaca İran Okulu'nda kalmasına izin verilmemesi üzerine devreye giren İran Sefaretinin gazetelere verdiği ilan, Tevfik Bey'in de bu hatıraya dâhil olmasını sağlamıştır. Zira bu ilanın ardından Şah ailesinin kalabileceği bir ev bulabileceğini söyleyerek sefarete gelen kişi bizzat Tevfik Bey'dir. Sasanî'nin aktardığına göre, sefarete gelerek kendini tanıtırken *Şems* gazetesi imtiyaz sahibi olduğu bilgisini de veren Tevfik Bey, babasının İsfahanlı, annesinin Iraklı olduğunu söylemiştir. Bu görüşme sırasında, Hindistan'da doğup İstanbul'da büyüdüğünü aynı zamanda Osmanlı vatandaşı olduğunu söyleyen Tevfik Bey, Farsça, Arapça, Türkçe, İngilizce ve Hintçe konuşabilmektedir. Sasanî'nin naklettiği bu ailevi detaylar ve zengin dil hâkimiyeti meselesi, Tevfik Bey'in *Sebilürreşâd* muhabiri olarak tüm bu dillerin de konuşulduğu bölgelere giderek buralarda derinlemesine analizler yapabilmesinin nasıl mümkün olduğunu göstermesi açısından oldukça önemlidir. Nitekim Sasanî'nin notları, Tevfik Bey'in

vasat bir profil değil, aksine çeşitli dillere hâkim bir entelektüel ve üzerine yazdığı bölgelere dair ailevi aidiyetlerinden de kaynaklanan bir aşinalık ve tecrübeye sahip olduğunun bir başka göstergesidir. Sasanî de bu entelektüel karakterden etkilenmiş olmalıdır ki, Tevfik Bey için; “güzelliği ile Zengî, çalışkanlığı ile Türk, huyu ile Rum ve sözü ile Hint” tarifini kullanmış (31-32), Bashari de Tevfik Bey’in kendisini “aslen Hemedanlı olan bir İstanbul sakini” olarak tarif ettiğini ifade etmiştir (21). Yine Sasanî’nin verdiği bilgilere göre, Muhammed Ali Şah ve ailesinin Büyükkadâdaki bir eve yerleşmesine ön ayak olan Tevfik Bey, bu hizmetinin ardından şah ailesince işe alınmış, mütercimlik ve mihmandarlık yapmak üzere maaşa bağlanmıştır (33, Bashari 20). Nihayet bu gelişme, Hindistan Genel Kurmayı tarafından hazırlanan “Who’s Who in Persia” adlı biyografi antolojisinde de adı geçen Tevfik Bey’in burada “Muhammed Ali Şah’ın kâhyası” olarak takdim edilmesinin de kaynağı olmalıdır (339).

Sasanî’nin hatıratı, verdiği bu detaylarla Tevfik Bey’in 1917-1918 yılları arasında gazetecilik dışında nelerle uğraştığının anlaşılmasına katkı sağlamaktadır. İlginç olan, Tevfik Bey’i süslü kelimelerle “yakışıklı, çalışkan, modern ve takva sahibi” tarifi yapmış olan Sasanî’nin yine onun için “bu ismi aklınızda iyi tutun” diyerek, hatıratının sonraki bölümlerinde “istihbaratçılıkla” ilişkilendirmiş olmasıdır. Bu bağlamda Necip Melhame Paşa’nın -Halep asıllı- eşi Caroline [Raat]’a ait ve sonradan “Gizli Servis’in operasyon merkezi” olduğunu öğrendiği bir evin “müdavimi” olduğunu anlatan Sasanî, başta Mustafa Kemal Paşa olmak üzere, daha sonra Millî Mücadele’de aktif rol alacak birçok üst düzey subayın da müdavimleri arasında bulunduğunu söylediği bu “ilginç” mekâna onu ilk davet edenin, ayrıca “bu müessesenin adamı” da olan Tevfik Bey olduğunu söylemektedir (Sasanî 170-172).

Sasanî’nin, iddiasının mesnedine yer vermediği bu hatırasında, istihbaratçılıkla ilişkilendirilmiş olan Tevfik Bey’e dair benzer bir iddia, M. K. Öke tarafından da dillendirilmiş, Tevfik Bey’in, Sasanî’yle tanışmasından çok önce 1913 yılında gerçekleştirdiği Rangun ziyaretinin operasyonel bir amaç taşıdığı ima edilirken, adı “Teşkilât-ı Mahsûsa’dan Tevfik Bey” olarak kullanılmıştır (28). Öke’nin herhangi bir belgelendirme yapmadan Tevfik Bey’i Teşkilât-ı Mahsûsa ile ilişkilendirmesi, daha sonra V. Keleşyılmaz (50-58) başta olmak üzere, Tevfik Bey’in adının geçtiği sınırlı sayıda çalışmada, Tevfik Bey’le ilgili mesnedi belirsiz bu iddianın tekrar edilmesinin de kaynağı

olacaktır. Tefvik Bey'in, Öke tarafından operasyonel bir amaçla gerçekleştirildiği öne sürülen Güney Asya seyahati sırasında kurduğu temaslar, bazı dönemsel raporlara, istihbari bir operasyon olarak değil, yaygın bir dolandırıcılık furçasının potansiyel parçası olarak da yansımıştır. Bu bağlamda, bölge Müslümanlarının Osmanlı Devleti ve Hilafete bağlılıklarını kullanmak üzere, devletin fahri ya da resmi şebkenderliğinin bulunmadığı yerlerde dolaşarak para toplayan bazı dolandırıcılar olduğundan bahseden Donanma Cemiyeti raporlarında, Tefvik Bey'in adı da geçmekte, İstanbul'da Urduca bir gazete çıkaracağı vaadiyle Hindistan Müslümanlarından para topladığından bahsedilmektedir (Özçelik 131-132). Konuyla ilgili arşiv belgelerinden anlaşıldığı kadarıyla, tahkikatı yürüten yerel otoritenin kayıtlarında *Sebilürreşâd* ve *Şebâl* gazetesi yazarı olarak geçen Tefvik Bey'in Rangoon Müslümanlarından İngilizce ve Urduca gazete çıkarmak için para toplamış olması, bir dolandırıcılık girişimi olarak değerlendirilmiş ve hakkında ciddi bir tahkikat başlatılmıştır (BOA. BEO. 4308/323076). Üstelik Tefvik Bey'in daha önce de Hilâl-i Ahmer adına topladığı paraları kendi masrafları için kullandığına dair iddialar da söz konusudur (BOA. EUM. VRK. 27/47). Ancak örneğin, Tefvik Bey'den bahsederken, Hindistan ziyaretini, "bu dönemde Müslümanlarla mevcut bağları kuvvetlendirmek için" payitahttan yola çıkarak bölgeye gelen Osmanlı vatandaşlarınca yapılan girişimler başlığı altında değerlendiren A. Özcan, bölgeyi Teşkilât-ı Mahsûsa'nın operasyonel amaçlarıyla ziyaret etmiş olması muhtemel birkaç ismi verirken, Tefvik Bey'i bu isimler arasında vermemiştir (*Pan-İslamizm* 214-215).

Hıyanetle kahramanlık, münferitlikle muvazilik arasında birbiriyle oldukça çelişen bu iddia ve tespitler bağlamında, Tefvik Bey tarafından yapılan Güney Asya seyahatinin, *Sebilürreşâd*'in kendisine verdiği "uzak memleketlerde yaşayan Müslümanlara ulaşarak farklı coğrafyalardaki Müslümanların birbirlerinden haberdar edilmesi" misyonuyla mı, "yolsuzluk yapmak" için mi yoksa "casusluk" amacıyla mı gerçekleştirildiğini tespit etmek oldukça güç görünmektedir. Zira Tefvik Bey'in 1914 yılı baharında tamamlanmış olan Hindistan seyahati, sürecin kronolojisiyle birlikte düşünüldüğünde, kurumsal planlaması 1913 yılı kasım ayında gerçekleştirilmiş ve resmi faaliyetlerine 1914 yılı ortalarında başlamış olan Teşkilât-ı Mahsûsa'nın (Hanioğlu 568-569) bir operasyonu olamayacak kadar erken bir tarihte gerçekleşmiştir. Dolayısıyla Tefvik Bey'in Hindistan seyahatini, Teşkilât-ı Mahsûsa'nın bölgedeki çalışmalarına katkı sağlayacak ve hatta bu teşkilat

tarafından kullanılabilir şekilde teşkilattan bağımsız olarak çok daha önceden planlanmış bir *Sebilürreşâd* girişimi olarak sınıflandırmak daha makûl görünmektedir. Nitekim Sasanî'nin, Tevfik'i üyesi olmakla itham ettiği “gizli” servisten kastının ne olduğu net olmadığı gibi bahse konu gizli servisin Teşkilât-ı Mahsûsa olduğuna dair herhangi bir detay da bulunmamaktadır. Benzer şekilde Tevfik Bey'e dair yapılan “İngiliz ajanlığı” imalarının kaynağı da belirsizdir. Nitekim 1923 yılında yayınlanan “Who's Who in Persia” adlı biyografi antolojisinde (339) Tevfik Bey'e de yer verilmiş olduğu ve bu antolojinin bizzat İngiltere kontrolündeki Hindistan Genel Kurmayı tarafından hazırlandığı düşünülürken, İngilizlerin kendilerine çalışan bir ajanı deşifre etmiş olmasını beklemek de anlamsızdır. Birbiriyle taban tabana zıt misyonlarla hareket eden iki ayrı fraksiyonun üyesi olduğu ima edilen Tevfik Bey'in üretken ve “davası” bağlamında “ilham verici” olan yaşam hikâyesini de değersizleştiren -ve şimdilik mesnetsiz görünen- “casusluk” iddiaları, Tevfik Bey'in gazetecilik faaliyetlerinin, çalışmalarını başlangıçta “gizlilikle” yürüten Encümen-i Sa'âdet'in bir üyesi olarak başlamış olması ve bu organizasyonun Berlin'deki Alman makamlarıyla kurduğu istihbari ilişkilerden kaynaklanıyor gibi görünmektedir.

Bu noktada casusluk ya da istihbaratçılıkla ilişkilendirilip geçiştirilerek derinliği gözden kaçırılan çok yönlü bir yaşam hikâyesine sahip olan Tevfik Bey'in İttihat ve Terakki Fırkası ile herhangi bir teması olmadığını söylemek de elbette ki yanlış olacaktır. Aksine çoklu kimliklerinin her biriyle oldukça aksiyoner bir kişiliğe sahip olan Tevfik Bey'in İttihat ve Terakki Fırkası ile ilişkileri, aynı zamanda yaşamının, son dönem Osmanlı siyasal ve askeri olaylarında kilit roller almasını sağlayan ve bilinmeyen diğer baskın kimlikleriyle ilişkilendirilmesinde hayati öneme sahiptir. Zira literatürde *Sebilürreşâd* dergisinde yayınlanan *Hindistan Mektupları*'nın müellifi “biyografisi meçhul bir zat” olarak geçiştirilmiş olan Tevfik Bey, şimdiye kadar farkına varılmamışsa da aslında II. Meşrutiyet Döneminin en uzun süre görev yapacak olan parlamentosunda İttihat ve Terakki Fırkasından [Bağdat] Divaniye¹ Mebûsu olarak seçilmiş olan [Mehmet] Tevfik Efendi'nin de ta kendisidir. Bir dönem Hindistan Hilâl-i Ahmer Cemiyetinde görev yapan -ve sonradan Tevfik Bey hakkında bir rapor da yazacak olan- Ahmed Cassum Patel adlı bir yetkiliye “Bağdat Mebûsu” seçildiği bilgisini bizzat vermiş olan (BOA. BEO. 4308/323076) S. M. Tevfik'in adı, 1914 yılının mayıs ayında mazbatasının okunmasını takiben kabul edildiği (MMZC 1914: 12)

Osmanlı Meclis-i Mebûsanına ait kayıtlarda [Mehmet] Tevfik Efendi/Bey olarak geçmektedir. S. M. Tevfik'in, Osmanlı Meclis-i Mebûsanına dâhil olduğu tarih göz önüne alındığında, “*Sebilürreşâd* Muhabiri” olarak başladığı Hindistan seyahatini Osmanlı Devleti'nin “Bağdat Mebûsu” olarak tamamladığı söylenebilir.

Nihayet son Osmanlı Meclis-i Mebûsanında görev yaptığı da anlaşılan Tevfik Bey'in yaşamı boyunca taşıdığı en önemli rollerden biri olan milletvekilliği, aksiyoner kişiliğinin bir başka yönünün daha ortaya çıkmasını sağlayan bir sürecin de başlangıcı olacaktır. Zira Tevfik Bey'in “mebûs” olarak dâhil olduğu son Osmanlı Meclis-i Mebûsanı, üyelerinin birçoğunun I. Dünya Savaşı boyunca askeri olarak da önemli görevler üstlendiği bir meclistir. Bu bağlamda “*müdafaa-i milliye*” ve “*hizmet-i vataniye*” gibi gerekçelerle Meclis-i Mebûsandan izin talebinde bulunarak özellikle Irak ve Kanal Cephesi'nde askerlik faaliyetlerine katılan milletvekilleri arasında Tevfik Bey de yer almıştır (MMZC 1914: 14) İlgili döneme ait kayıtlarda adı [Mehmet] Tevfik Bey olarak geçen S. M. Tevfik, Irak Cephesi'ndeki Kutü'l-Amare kuşatması sırasında bölgedeki Osmanlı ordusunun sol kanadını kumanda etmiştir. Üstelik Tevfik Bey, dönemin Dâhiliye Nazırı Talat Paşa tarafından, Irak Cephesi'nde bulunan Arap aşiretlerden oluşturulan ordunun başına “sadakat ve ehliyetini” öven yerel talepler doğrultusunda atanmıştır (BOA. DH. EUM. 4.Şb. 1/61) Kumandanlık görevi sırasında Basra'daki İngiliz ilerleyişini durdurmaya yönelik bir strateji izlediğini, 22 Eylül 1915 tarihli Meclis-i Mebûsan oturumunda bizzat söz alarak kendi penceresinden anlatan Tevfik Bey, İran'ın güneyindeki bazı aşiretlerin çatışmalar sırasında Osmanlı lehine tavır almasını sağladığını ifade etmiştir (MMZC 1915: 492). Aynı zamanda bir liderlik vizyonuna sahip olduğu da anlaşılan Tevfik Bey, söz konusu meclis konuşmasında, bölge aşiretleri üzerindeki nüfuzu ve teşkilatçılığının, devam etmekte olan savaş sırasında Irak Cephesi'ndeki İngiliz ilerleyişinin akamete uğramasında etkili olduğunu savunmuştur (MMZC 1915: 493).

Görevi sırasında bazı aşiretlerdeki kadınların dâhi savaşa iştirak etmesini sağladığını beyan eden S. M. Tevfik'in I. Dünya Savaşı sırasında [Güney] İran ve Irak'taki nüfuzunu ve askeri stratejiler konusundaki bilirkişiliğini ortaya koyduğu kumandan kimliği de tıpkı sahip olduğu diğer kimlikler gibi, kayıtlarda birbiriyle ilişkilendirilememiş farklı isimlerle anılmasından dolayı fark edilememiştir. Bu noktada Mehran Baharlı -adlı, anonim olması muh-

temel bir isim- tarafından, -muhtemelen Tevfik Bey'in İstanbul'daki yaşamı ve *Sebilürreşâd* kariyerinin öneminden habersiz olarak- yazılmış olan blog yazıları, oldukça ilginç ve çarpıcı detaylar barındırmaktadır. Bir milletvekili olduğu bilgisi Trivedi (222) tarafından da dillendirilmiş olan Tevfik Bey'i, 1918 yılında Güney Azerbaycan'da kurulan İttihad Hükümetinin başkanı Cemşidxan Afşar Urumi'den (Baharlı, *blog-post 20*) sonra "İran'ın en önemli ulusal kahramanı" olarak değerlendiren Baharlı'ya göre, bölgedeki İslamcılık hareketi ve Osmanlıcılık idealinin önemli liderlerinden biri olan Tevfik Bey, aynı zamanda İttihad ve Terakki Fırkasının Ortadoğu ve Hindistan politikalarını yön veren güçlü bir stratejistir. İran'ın modernleşmesi için çalışan entelektüeller ve Rus yayılmacılığına karşı savaşan İranlı antiemperyalistlerin ilham aldığı bir karakter olarak tarif ettiği bu önemli "düşünür ve siyasetçinin" tam adını, "Seyyid Muhammed Tevfik Hemedani" olarak veren Baharlı'ya göre, Hemedani'nin Osmanlıcılık ideali uğruna gerçekleştirdiği faaliyetler ve yazdığı yüzlerce makale, dönemin istihbarat örgütlerinin dikkatini çekmesine de neden olmuş, hakkında çeşitli raporlar yazılmıştır (Baharlı, *blog-post 26*).

Baharlı'nın kullandığı kaynakların belirsizliği, metodolojisinin savrukluğu ve çeşitli konulara dair makalelerini yayınladığı zeminin akademik olmayışı, tespitlerine temkinli yaklaşılmasını gerektirmektedir. Ancak nihayetinde, Osmanlı matbuatının biyografisi "meçhul" kalmış muharrirlerinden *S.M. Tevfik* ile İran modernleşmesiyle ilgili Farsça literatürde hakkında nispeten daha geniş bilgiler bulunan Seyyid Muhammed Tevfik'in aynı kişi olduklarını destekleyecek şekilde, nihayet, bu iki ayrı imzayla gerçekleştirilmiş gazetecilik faaliyetleri ve siyasi eylemleri tek bir ismin şahsında, tutarlı bir şekilde birleştirmiş olması oldukça önemlidir. Bu imzaların aslında aynı kişiye ait olduğundan habersiz olarak kısaca ve sadece dâhli olan gazetelerdeki görevleri bağlamında değinen mevcut literatürden farklı olarak, Tevfik Bey'in doğum yeri ile ilgili olarak da bilgi veren Baharlı'ya göre, İran'la Irak sınırında kalan "بیگ شوکور علی" adlı bir yerde² dünyaya gelmiş olan Tevfik Bey, aynı zamanda 14 Kasım 1914'te ilan edilen Cihad-ı Ekber'den sonra Osmanlı devletini destekleyen İstanbul'daki İranlılar arasında çoğunlukla İran Azerbaycanı'ndan gelmiş ciddi bir kalabalıkla iştirak edilen büyük Sultanahmet Mitingi'nin de organizatörleri arasında bulunmaktadır (*blog-post 11*). Nitekim o sırada hali hazırda artık Osmanlı Devleti'nin Bağdat [Divaniye] Mebûs'u olan Tevfik Bey, *Sebilürreşâd*'daki köşesinde, "Beyânâme-i hümayûnun ilk te'stîrî pâyitah-

tımızda mukim bulunan İranlı kardeşlerimiz üzerinde görülmüştür. İki gün sonra Sultanahmed Meydanında muhteşem bir ictimâ' akdedilmiştir.” (S.M. Tevfik 3 Aralık 1914: 29-30) diyerek anlattığı bu mitinge, bizzat katılmış ve kalabalığa hitap etmiştir (*Sabah*, “İrani” 2).³

Seyyid Muhammed Tevfik Hemedanî ve Sonuç

S. M. Tevfik adlı “biyografisi meçhul zat”, Osmanlı Devleti’ndeki 20. yüzyıl siyasal düşünce akımları bağlamında literatürde önemli bir yeri olan *Sebilürreşâd* dergisinin, bir kısım muhabirini “uzak memleketlerde yaşayan Müslümanlara ulaşarak farklı coğrafyalardaki Müslümanların birbirlerinden haberdar edilmesi için” görevlendirdiği bir süreçte, Osmanlı matbuat tarihine dâhil olmuştur. Bu makale, literatürde *Hindistan Mektupları*’yla yer bulan S. M. Tevfik’in şimdiye kadar “meçhul” kalmış biyografisini daha detaylı araştırmalara methal olacak şekilde aydınlatıp, Tevfik Bey’in aynı zamanda son dönem Osmanlı siyasetçi ve devlet adamlarından biri olduğunu da ana hatlarıyla ortaya çıkarmıştır. Nihayet artık, “*Sebilürreşâd*’ın Hindistan Muhabiri” S.M. Tevfik Bey, “Bağdat [Divaniye] Mebûsu” [Mehmet] Tevfik Efendi ve İran Meşrutiyet hareketi ve 20. yüzyılın başında bölgedeki pan-Türkist ve pan-İslamist düşünce akımlarının aksiyoner isimlerinden biri olduğu anlaşılan Seyyid Muhammed Tevfik Hemedanî’nin aslında aynı kişi olduğu şüpheye mahal vermeyecek şekilde ortadadır.⁴ Bu bağlamda, Türkçe literatürde sadece yazılarında kullandığı *S.M.T.* [س. م. ت.] ve *S. M. Tevfik* [س. م. توفیق] imzalarından ibaret bir muharrir olarak geçen Tevfik Bey’in, sadece *Sebilürreşâd* mektuplarından ibaret olmayan oldukça geniş kapsamlı ve dönemin pan-Türkist ve pan-İslamist literatürüne büyük katkı sağlayan oldukça önemli bir matbuat ve siyaset kariyerine sahip olduğu anlaşılmıştır.

1880’li yılların başında İsfahanlı bir baba ve Iraklı bir annenin Osmanlı vatan-daşı çocuğu olarak Hindistan’da doğup İstanbul’da büyüdüğü anlaşılan ve *Sebilürreşâd*’da kullanıldığı üzere “Basravi”, çoğunlukla da “Hemedanî” olarak anılan Tevfik Bey, Farsça, Arapça, Türkçe, İngilizce ve Hintçe konuşabilmektedir. Tevfik Bey’in hâkim olduğu bu dillerde yayınlanmış çeşitli gazete, rapor, makale ve kitaplarda, kendisiyle ilgili sonraki çalışmalara kaynaklık edebilecek çeşitli içerikler bulunuyorsa da bunların *Sebilürreşâd* muhabiri S. M. Tevfik ile ilişkilendirilmemiş olması, yazarın fiziken İstanbul’da bulunuyorsa da fikri vizyon ve aksiyonu açısından bir zamanların Osmanlı İmparatorluğu’nu temsil eden çoklu kimliklerle yaşamış olmasından kay-

naklanması da muhtemeldir. Araçsal ve işlevsel gizli amaçları olup olmadığı ayrı bir çalışmanın konusu olabilecek seyahatleri sırasında yaptığı ziyaretler ve buralardaki gözlemlerini İslam dünyasının içinde bulunduğu sosyokültürel ve ekonomik duruma dair tespitleriyle harmanlayarak anlatan, tam adıyla Seyyid Muhammed Tefvik Hemedanî'nin müstakil bir biyografiye sahip olması için hazırlanan bu çalışma, nihayet Hemedanî'nin aksiyoner yaşamı boyunca temas ettiği ülke ve halklarca kullanılan Farsça, Arapça, Urduca, İngilizce ve Almanca kaynaklardan yapılacak daha geniş çaplı ve uzun soluklu araştırmaların ilk aşamasını oluşturmaktadır.⁵ Son kertede, bir asrı aşkın bir süre önce İstanbul'dan ayrılırken, “uğrunda taahhüd eylediğim hıdemât-ı mühimmeyi pîş-i nazar-ı dikkate getirip pek büyük ve ağır bir yük altına girmiş olduğumu tasavvur ettikçe darabân-ı kalbim arttıkça artıyordu” diyerek, aidiyet hissettiği bir fikri davanın omuzlarına yüklediği sorumluluğu oldukça naif bir şekilde tarif etmiş olan Tefvik Bey'in, geride aslında adının adının S.M. T. [س. م. ت.] şeklindeki baş harflerinden oluşan üç harflik bir imzaya sığdırılmayacak aksiyoner bir yaşam hikâyesi bıraktığı aşikârdır. İran Meşrutiyet hareketi ve Osmanlı Devleti'ndeki İslamcı neşriyatta kendine has önemli bir yere sahip olmasının yanı sıra son dönem Osmanlı siyasi hayatında etkin bir siyasetçi olduğu da anlaşılan Tefvik Bey'in biyografisinin tüm yönleriyle ortaya çıkarılması, Osmanlı Devleti'nin son asrında ortaya çıkan “payitaht merkezli” siyasi düşünce akımlarının İran, Irak, Afganistan ve Hindistan güzergâhındaki aksiyoner sözcüleri ve bu sözcülerin kendi aralarında kurdukları ilişkilerdeki kayıp halkaların tamamlanabilmesi için de hayati önem arz etmektedir.

Açıklamalar

- 1 *Ed-Divaniye* [الديوانية] Osmanlı Devleti'nin Bağdat vilayetine bağlı olan ve Bağdat ile Basra arasında uzanan demiryolu üzerinde bulunan bir sancak.
- 2 Bu bilgide verilen “بيگ شوکور علی” şeklindeki yer adı net değilse bile, bölgesel olarak işaret edilen yer, Han Melik Sasanî'nin hatıratında, bizzat Seyyid Muhammed Tefvik'e dayandırılarak verilen yerlerle uyumludur.
- 3 Seyyid Muhammed Tefvik Hemedanî'nin çoğunlukla İran Azerbaycanı'ndan gelmiş ciddi bir kalabalığın iştirakiyle 13 Kasım 1914 tarihinde Sultanahmet Meydanında gerçekleştirilen mitingde konuşma yaptığı sırada çekilmiş fotoğrafı (Baharlı, *blog-post 22*) için bk. EK 1.
- 4 Seyyid Muhammed Tefvik Hemedanî'nin 13 Ekim 1909 tarihli *Şems* gazetesinde yayınlanan fotoğrafı (Baharlı, *blog-post 22*) için bk. EK 2.

- 5 S. M. Tevfik'in sahip olduğu çoklu kimlikleriyle yaşamı boyunca ortaya koyduğu aksiyoner kişiliğine dair, bu makalenin yayın süreci devam ederken yayınlanan diğer öncü çalışmalar için bk.; Ekrem Saltık. "Bir Gazetecinin 'Muhibbân-ı Kütüp' Olarak Portresi ve S.M. Tevfik Kütüphanesi." *Türk Kütüphaneciliği Dergisi*, vol. 34, no. 2, 2020, ss. 208-228; Ekrem Saltık. "Sebilürreşâd Muharriri S.M. Tevfik Külliyyatına Methal." *Vakanüvis: Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi*, vol. 6, no. 1, 2021, ss. 312-348.

Kaynaklar

- Aruna, Asaf Ali et al. *M. Asaf Ali's Memoirs: The Emergence of Modern India*. Ajanta Publications, 1994.
- Ata Melik Alaüddin-i Cüveyni. *Tarihi Cihanküşa Tercümesi*. 1. cilt, Terc. S.M. Tevfik Okbatan, TTK Yayınları, 1938.
- Atamaz, Serpil. "Constitutionalism as a Solution to Despotism and Imperialism: The Iranian Constitutional Revolution in the Ottoman-Turkish Press." *Middle Eastern Studies*, vol. 55, no. 4, 2019, ss. 557-569.
- Baharlı, Mehran. "Jamshid Khan Sobataili Bakishlou Muddalataneh Afşar Urumi." 02.02.2020, http://sozumuz1.blogspot.com/2016/09/blog-post_20.html.
- Baharlı, Mehran. "Seyed Mohammad Tefvik Beg Hamadani." 02.02.2020, http://sozumuz1.blogspot.com/2019/10/blog-post_11.html.
- Baharlı, Mehran. "Seyed Mohammad Tefvik Beg Hamadani." 02.02.2020, http://sozumuz1.blogspot.com/2019/09/blog-post_26.html.
- Baharlı, Mehran. "Tebriş'de Türk-İslam Ordusunun Karşılınması." 07.07.2020, https://sozumuz1.blogspot.com/2020/05/blog-post_22.html.
- Bashari, Javad. *Tevfik: Ruznamenegâr ve Majmoedar-e İrani dar Istanbul*. Entesharat-e Varagan 2017.
- BOA. BEO. 4308/323076.
- BOA. DH. EUM. 4.Şb. 1/61.
- BOA. DH. MDK. 180/11.
- BOA. DH. MKT. 1281/38.
- BOA. EUM. VRK. 27/47.
- BOA. ZB. 104/36-0.
- Browne, Edward G. *Press And Poetry of Modern Persia*. Cambridge University Press, 1914.
- Debus, Esther. *Sebilürreşâd: Kemalizm Öncesi ve Sonrası Dönemdeki İslamcı Muhalefete Dair Karşılaştırmalı Bir Araştırma*. Libra Yayınevi, 2018.
- Efe, Adem. "Sebilürreşâd." *İslam Ansiklopedisi*, 36. cilt, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2009, ss. 251-253.

- Eşref Edip. *Mehmet Akif Hayatı, Eserleri ve Yetmiş Muharririn Yazıları*. Sebilürreşad Neşriyatı, 1962.
- Gen, Kusaye. "The influence of al-Manar on Islamism in Turkey: The case of Mehmed Âkif." *Intellectuals in the Modern Islamic World*, ed. Stephane A. Dudoignon et al., Routledge, 2006, pp. 74-84.
- Günaydın, Yusuf Turan. "Mektup Neşirleri Bakımından Sırât-ı Müstakim ve Sebilürreşâd." *80 Yıl Sonra Mehmed Akif Ersoy*, ed. Enes Dağ, TYB Yayınları, 2017, ss. 68-78.
- Hanioglu, M. Şükrü. "Teşkilât-ı Mahsûsa." *İslam Ansiklopedisi*, 40. cilt, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2011, ss. 568-569.
- Kabacalı, Alpay. *Başlangıcından Günümüze Türkiye'de Matbaa Basın ve Yayın*. Literatür Yayınları, 2000.
- Kaska, Çetin. "Mîrzâ Habîb-i İsfahânî ve İstanbul'da Yayınladığı Eserleri." *BŞEÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, vol. 4, no. 1/2, 2019, ss. 538-551.
- Keleşylmaz, Vahdet. *Teşkilât-ı Mahsûsa'nın Hindistan Misyonu [1914-1918]*. Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, 1999.
- Kurtuluş, Rıza. *1906-1911 İnan Meşrutiyet Hareketinde Osmanlı Etkisi*. Doktora Tezi. Marmara Üniversitesi, 2010.
- Meclis-i Mebûsan Zabıt Ceridesi*. 5 Mayıs 1330 (1914), D:3, C:1, İ: 2, s. 11.
- Meclis-i Mebûsan Zabıt Ceridesi*. 22 Eylül 1331 (1915), D:3, C:1, İ: 1, ss. 492-493.
- Meclis-i Mebûsan Zabıt Ceridesi*. (1914), D: 3, C:1, İ:3, s. 14.
- Nuhoğlu, Güller. "İranlı Aydınların 19. Yüzyılın İkinci Yarısı ve 20. Yüzyılın İlk Çeyreğinde İstanbul'daki Faaliyetleri." *Doğu Göç Edebiyatı*, ed. Onur Kılıçer vd., Demavend Yayınları, 2017, ss. 221-237.
- Öke, Mim Kemal. *Güney Asya Müslümanlarının İstiklâl Davası ve Türk Millî Mücadelesi «Hilâfât Hareketi» [1919-1924]*. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 1988.
- Özcan, Azmi. *Pan-İslamizm, Osmanlı Devleti, Hindistan Müslümanları ve İngiltere [1877-1924]*. İSAM Yayınları, 1997.
- Özcan, Azmi. "İslamcılık." *İslam Ansiklopedisi*, 23. cilt, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2001, ss. 119-131.
- Özcan, Azmi. "Osmanlıcılık." *İslam Ansiklopedisi*, 33. cilt, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2007, ss. 485-487.
- Özçelik, Selahattin. *Donanma-yı Osmanî Muavenet-i Millîye Cemiyeti*. TTK Yayınları, 2000.
- Özgüdenli, Osman Gazi. "Muhammed Ali Şah." *İslam Ansiklopedisi*, 30. cilt, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2005, ss. 502-503.
- Prasad, Yuvaraj Deva. *The Indian Muslims and World War I: A Phase of Disillusionment with British Rule, 1914-1918*. Janaki Prakashan, 1985.

- Report of the Nineteenth Annual Lake Mohonk Conference.* On International Arbitration, May 14th-15th and 16th, Lake Mohonk Conference on International Arbitration, 1913.
- S.M. Tevfik. “Berid-i Frenk: Mesele-i Şam.” *al-Hilâl*, 24 Aralık 1913, 26, s. 483.
- S.M. Tevfik. “Hindistan’a Muvâsalat.” *Sebilürreşâd*, 10 Temmuz 1913, 252, ss. 295-297.
- S.M. Tevfik. “Âlem-i İslâm: Bütün Müslümanlar İtilâf-ı Müselles Aleyhinde Ayaklandılar.” *Sebilürreşâd*, 3 Aralık 1914, 316, ss. 29-30.
- S.M.T. “Hind Yolunda.” *Sebilürreşâd*, 1 Ağustos 1912, 204, ss. 423-424.
- S.M.T. “Osmanlı-İran Hudûdu ve Rusya.” *Sebilürreşâd*, 28 Mart 1912, 186, ss. 68-69.
- Sabah*. “İrani Kardeşlerimiz-Dünkü Miting.” 14 Kasım 1914, s. 2.
- Sasanî, Han Melik. *Payitahtın Son Yıllarında Bir Sefir*. Çev. Hakkı Uygur, Klasik Yayınları, 2006.
- Sırât-ı Müstakim*. “Konferans.” 27 Ekim 1910, 112, ss. 132-134.
- Sırât-ı Müstakim*. “Tevfik Beyefendi’nin Nutku.” 27 Ekim 1910, 112, ss. 134-135.
- Sebilürreşâd*. “Sebilürreşâd Cerîde-i İslâmiyyesi Hey’et-i Tahrîriyyesi.” 8 Mart 1912, 183, s. 4.
- Sebilürreşâd*. “Sebilürreşâd’ın Yeni ve Mühim Bir Teşebbüsü: İslâm Memleketlerine Muhbirler İ’zâmı.” 4 Temmuz 1912, 200, ss. 334-335.
- Sebilürreşâd*. “Belucistan.” 22 Aralık 1914, 319, s. 56.
- Sebilürreşâd*. “Hâver Gazetesi.” 9 Ekim 1914, 311, s. 436.
- Şems*. 13 Ekim 1909, s. 1.
- Trivedi, Raj Kumar. *The Critical Triangle: India, Britain, and Turkey, 1908-1924*. Publication Scheme, 1994.
- Wasti, Syed Tanvir. “The Political Aspirations of Indian Muslims and the Ottoman Nexus.” *Middle Eastern Studies*, vol. 42, no. 5, 2006, pp. 709-722.
- Wasti, Syed Tanvir. “The Indian Red Crescent Mission to the Balkan Wars.” *Middle Eastern Studies*, vol. 45, no. 3, 2009, pp. 393-406.
- Who’s Who in Persia*. “Saiyid Muhammad Tewfik. Chamberlain to Muhammed Ali Mirza.” vol. II, Government Central Press, 1923, p. 339.

EK 1

S. M. Tevfik
İstanbul'da Yaşayan İranlıların Katılımıyla
13 Kasım 1914'te Sultanahmet Meydanında Gerçekleştirilen Mitingde
Konuşma Yaparken

EK 2

Seyyid Muhammed Tefik Hemedani
13 Ekim 1909 tarihli *Şems* Gazetesinde Yayınlanan Fotoğrafi

About the 'Unknown' Biography of *Sebîlürreşâd*'s Indian Correspondent S. M. Tawfiq*

Ekrem Saltık**

Abstract

Sebîlürreşâd Journal and the rich literature produced by the names written in this journal are sources of many historical and socio-logical studies. Contributing to the creation of this rich literature, the authors have been subject to various studies in the context of both their articles in the journal and their action lives, and many have been provided with a separate biography. S. M. Tefvik, who went to India in 1912 as the journal's "Correspondent of India" and wrote his observations there for nearly two years in the region, is the correspondent of *Sebîlürreşâd*, whose letters are mostly cited in the field studies. However, there is no information about who he was - including his full name most of the time - and how he lived before and after *Sebîlürreşâd*. This article aims to reveal the biography and actionality of an unprecedented biographer, politician and theorist who inspired the age of S. M. Tefvik, an important actor of the 20th century Islamist printing and one of the leaders of anti-imperialist Iranian modernization.

Anahtar Kelimeler

S.M.T., S. M. Tawfiq, Sayyid Muhammad Tawfiq, Hemedanî, Letters of India, *Sebîl-ur-Rashad*, *Pan-Islamism*.

* Date of Arrival: 19 October 2020 – Date of Acceptance: 12 March 2021

You can refer to this article as follows:

Saltık, Ekrem. "Sebîlürreşâd'in Hindistan Muhabiri S. M. Tefvik'in 'Meçhul' Biyografisine Dair." *bilig*, no. 99, 2021, pp. 55-83.

** Dr., Istinye University Faculty of Humanities and Social Sciences, Department of Sociology – Istanbul / Turkey

ORCID: 0000-0001-8087-0986

esaltik@istinye.edu.tr

О «неизвестной» биографии индийского корреспондента журнала «Себилуррашад» С.М. Тауфика*

Экрем Салтык**

Аннотация

Журнал «Себилуррашад» (Sebilürreşâd) и множество произведений, написанных авторами этого издания, стали источниками многих исторических и социологических исследований. Внося свой вклад в создание этой богатой литературы, авторы стали предметом различных исследований в контексте как своих статей в журнале, так и своей активной жизни, и многие из них удостоены отдельных биографических исследований. С. М. Тауфик, который отправился в Индию в 1912 году в качестве «корреспондента журнала по Индии» и почти два года писал свои наблюдения в этом регионе, является корреспондентом «Себилуррашада», чьи письма в основном цитируются в полевых исследованиях. Тем не менее, нет никакой информации о том, кем он был - включая его полное имя большую часть времени - и как он жил до и после «Себилуррашада». Данная работа направлена на раскрытие биографии и деятельности С. М. Тауфика - беспрецедентного биографа, политика и теоретика, вдохновившего эпоху, важного деятеля исламистской печати 20 века и одного из лидеров антиимпериалистической иранской модернизации.

Ключевые слова

С.М.Т., С.М. Тауфик, Сайид Мухаммад Тауфик, Хамадани, письма из Индии, Себилуррашад, панисламизм.

* Поступило в редакцию: 19 октября 2020 г. – Принято в номер: 12 марта 2021 г.

Ссылка на статью:

Saltik, Ekrem. "Sebilürreşâd'ın Hindistan Muhabiri S. M. Tevfik'in 'Meçhul' Biyografisine Dair." *bilig*, no. 99, 2021, pp. 55-83.

** Д-р, Университет Истинье, факультет гуманитарных и социальных наук, кафедра социологии – Стамбул / Турция
ORCID: 0000-0001-8087-0986
esaltik@istinye.edu.tr

